

9748/1

891.71

U-57

1908

8 2004

5-15.18 891.71-2

Ա-55

ԱՆ՝ՍԿԻՅ

891.71

Ա-57

ՓԱԽՍՏԱԿԱՆԸ

(ՌՌԻՍ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԷՆ)

Փ Ո Ւ Ա Դ Ր Ե Յ

ՀՄԱՅԵԱԿ ԱՐԱՄԵԱՆՑ

(Մ. Տ. ՇԻՍ)

Կ. ՊՈԼԻՒՍ

1908

ԱՆ-ՍԿԻՅ

41

Պատրիարք-Մարտիրոս Երանցազն
Բ. Գրիգորյան
Մ. Մ. Երանցազն

Ք-08 ՓԱԽՍՏԱԿԱՆԸ

(ՌՈՒՍ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԷՆ)

1.71
Ա-57

Փ Ո Ւ Ա Դ Ի Ե Ց

ՀՄԱՅԵԱԿ ԱՐԱՄԵԱՆՑ

(Մ. Տ. ՇԻՈՏ)

Հ.Ս.Խ.Հ. ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆ
Հ.Ս.Խ.Հ. ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆ
7/31. 1922
ՄԱՍԿԱՆ, ՄԱՍԿԱՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վ. Խ. Հ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

1908

2354

Ներկայ թատերադրության վերնագիրն ինքնին ցոյց կուտայ իւր
բովանդակութիւնը: «Փախստական»ը կամ ինչպէս բնագիրը կը կրէ՝
«Եօթանանական»ը ռուսաց աղատաբանական շարժման նորագոյն
մէկ էջը կը պարունակէ և այնքան յստակ արտայայտուած, որ նա
լիովին մատչելի, մարտելի է Հայ հասարակութեան բոլոր խաւերուն:
Միեւնոյն ժամանակ այնքան ալ օրինակելի նիւթ մ'է, որ զայն
կարող ենք յանձնարարել Տաճկահայ ժողովուրդին ո՛չ միայն որպէս
թատերախաղ, — որու համար վստահ եմ թէ մեր մայրենի աղքատիկ
բեմի գեղեցիկ դարձերէն մին պիտի կազմէ, — հասկա նաեւ
որպէս ժողովրդական ընթերցանութեան նիւթ:

«Փախստական»ի մէջ ցայտուն կերպով նկարագրուած է ռուսաց
ամենայայտնի յեղափոխականներէ միոյն դէմքը, որ իւր եռանդուն
և հանրամուէր գործունէութեան պատճառով 1880 թուականին
ձերբակալուելով կը դատապարտուի մշտնջենական աքսորի՝ հիւսիս-
սային սառնամանեաց մէջ, Կենթակայ տաժանակիր աշխատանքե-
րու...

Գանձեւեր, ներկայ աշխատութեան գլխաւոր հերոսը, մէկն է
ռուսաց աղատական գործի կենդանի նահատակներէն, որ ամբողջ
քսան տարի դաժան աքսորականի կեանքը ասրելէ յետոյ՝ յեղափո-
խական գործի ծարսւով պապակուած, փախուստ կուտայ մարդ-
կային տանջանարանէն — Սիպիրէն և կը վերադառնայ պրոպական-
տայով արթնցած ռուս ժողովրդի շահագործող խաւերու դիրկը և
կրկին կը նուիրուի իւր սիրած ու պաշտած Մեծ Գործի ծառայու-
թեանը, հանապազ ենթակայ հալածանքներու, տանջանքներու և
խեղական յեղափոխականի անխուսափելի զրկանքներուն: Անոր ժո-
ղովրդասէր հոգին հանգիստ չունի՝ քանի զեւ ժողովուրդն ազատ
չէ, քանի զեւ բռնապետութիւնը կը շարունակէ 150 միլիոն ժողո-
վրդոց բազմը ճնշել իւր ճիրաններով և քանի զեւ հարազատ ըն-
կերութեան ծոցին մէջ դասակարգային խտրութիւնները ժողովրդի
մէկ մասը կը զլորեն դէպի տնտեսական անկումն, ի հաշիւ ասի մը
առանձնաշնորհալ մարդկանց, օրըստօրէ ընկերային կեանքը վերա-
ձեւով իրական դժոխքի:

Ուստի և Գանտէսը, որպէս անբուն պահապան հրեշտակ, կը հասնէ՝ սոյն բոլոր տեղերը, ուր անարդարութիւն, անազատութիւն և շահագործող ու շահագործուող դասակարգեր կան, կը հասնի սրտաշահող ու անպէհներ և իւր շուրջը փրկարար գիտակցութիւն կը սփռէ, ճշմարիտ յեղափոխականի մը և ընկերակցականի մը օրինակը գծելով։

Գանտէս, ինչպէս որ վայել է գործի և ոչ լոկ խօսքի մարդկանց, կը խօսի գեղջուկին ու գործաւորին հետ այնպէս, ինչպէս կը խօսէր տաքարին վառվառն երկտասարդ մը իւր կարօտակէզ սիրունիին հետ, — անկեղծ չէտով, կեանքի պարզ օրինակներով և իւր կեանքը զոհարեցելու երջանիկ տրամադրութեամբ...

Ա՛հ, որքան կը ցանկայի, որ մեր ազատական Գործիչներն ալ հետեւէին Գանտէսներու օրինակին և սուսընդոյդեխէն միայն եւ միայն Հանրաքեան շահերով...

Գրքոյկին երկրորդ հերոսը Շահագործուող Դասակարգի անդիտակից դաւակն է — հողագործի գեղջուկ Ֆէօքսը, որ ամբողջային տրամաբանութեամբ իւր երկրի մէջ կատարուող անարդարութիւնները կը վերադրէ ո՛չ թէ բուն չարեաց աղբիւրին, այլ զայն չըջապատողներուն։ Ասոր հետ մէկտեղ Ֆէօքսը հաւատացած է, որ եթէ անարդարութիւնները Հիւսիսային Արջի ականջը հասնի, ան իսկոյն վերջ կը դնէ աման կարգի ու աման դոյնի շահագործումներուն։

Մինչդեռ...

Ֆէօքսն ըր, Աստուած իմ, որքան բաղմամբիւ են անոնք ամենաուրեք և յաճախ սերած ո՛չ թէ անթափանց տղիտութեան մէջ խարխափող գեղջուկներէն ու «հասարակ»էն, հասլա մինչև իսկ հասարակաց գործիչներ, խմբագիրներ, իրաւաբաններ, ընկերագէտներ, ք-ժողով ժողովուրդները ղեկավարելու յաւակնութիւնն ունեցողներ, — այո՛, բոլորը նոյն ամբողջային հայեացքներն ունին հասարակական ամենաբարդ խնդիրներու և անոնց լուծման մասին։

Վերջին օրերը ապրելով Կ. Պոլսոյ մէջ և մօտիկէն չփուելով հասարակութեան, ինչպէս կ'ըսեն, «բանիմաց» մասին հետ՝ ես տեսայ որ «Փախստական»ի Ֆէօքսին ու այս տեղի կարգ մը հասարակական գործիչներուն մէջ իսկ ո՛ր և է տարբերութիւն չկայ, որ ամենուրեք ակնյայտ կերպով երեւան կ'ենէն հասարակական երեւոյթներու մակերևութային ըմբռնումը, կեղծաւորութիւնը, փանաթիք խնկարկութիւնները և ինչ, ըստ կարգին...

Միխայիլ Երեզլը անարատ տիպն է դասալիք յեղափոխականներու, որոնք ընկճուելով կեանքի Փուշերուն առջև, կամփոփուին իրենց սահմանափակ խեցիին մէջ և դաւաճանելով իրենց երբեմնեւ փայլայած նուիրական Դրօշին՝ ստրկական խռնամութեան դասեր կը կարդան աջ ու ձախ։

Եւ ինչ ապացեցեցի նմանութիւն Միխայիլ Երեզլներու և այս տեղի անթիւ անհամար դասալիքներու մէջ, որոնք ուրիշին արեան և քրտինքին չնորիւ ձեռք բերուած Ազատութենէն յետոյ կրկին հրապարակ կուգան իրենց ծակ ժողովրդասէրի յայտարարութիւններով, կամենալով սօսանագին դափնիներ կրել իրենց ճակատին վրայ։

Մեր ժողովուրդը պէտք է զգուշանայ այդ կարգի երկերեսանիւններէն, որոնք տրամադիր և ընդունակ են խղճի հանգստութեամբ շահագործելու ռամկին հաւատքն ու վստահութիւնը...

Վիկտոր, Լիզան և Լօլլօյը ժամանակակից կրթուած երկտասարդութեան արտայայտիչներն են, որ սողորուած բարձր դադափարներով և անսահման սիրով դէպի աշխատաւոր ժողովուրդը՝ չբըջահայեաց ու պատրաստուած ղեկավարներու աչալուրջ խնամքին ներքեւ պիտի կրնան առաջնորդել ժողովուրդը դէպի գերեթանիկ Ապագան, դէպի այն վերջնական կայեանը, ուր դադար կ'առնեն անարդարութիւնները և ուր մարդկութիւնը միակ տէրը կ'ըլլայ իւր ճակատագրին, իւր քաղաքական ու տնտեսական կեանքին հաւաքական սնորէնը...

Ժամանակներու մասին հոս խօսիլն աւելորդ է արդէն, որովհետեւ անոնք խորտակուած բռնապետութեան մանրանկարը կը ներկայացընեն ամեն տեղ, առաւել կամ նուազ զանազանութեամբ. և որովհետեւ մեր Հայրենիքի մէջ, Տաճկաստանի մէջ, բռնապետութիւնը իւր դարն ապրած և տեղի է տուած խորհրդարանական բէթիմին, ուստի ժանտարմներու դերը այնպէս, ինչպէս «Փախստական»ի մէջ է ներկայացուցած, այլեւս կորսնցուցած է իւր raison d'être...

Կ. Պոլիս
20 Օգոստոս 1908

Հմայեակ Արամեանց
(Մ. Տ. Շոնս)

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

ԱՆՏՐԷՅ ԳԱՆՏԷՆԻ. Յեղափոխական գործիչ, փախսական, 50 տարեկան,

ՄԻԽԱՅԻԼ ԵՐՇՕՎ. Ժողովրդական գործիչ, 50 տարեկան,

ՎԻՔԴՕՐ, Երեւոյի ուղիւն, համալսարանական ուսանող,

ԼԻԶԱ, Վիֆլորի՝ Բոլոր, համալսարանական ուսանողուհի,

ԼՕՎՅՕՎ, Յեղափոխական, համալսարանական ուսանող,

ՅԷՏՕՐ ԳՈՒԿԱՅՏՕՎ, Գիւղացի, Երեւոյի սպասաւորը,

ԺԱՆՏԱՐՄՆԵՐՈՒ ԳՆԴԱՊԵՏ,

ԺԱՆՏԱՐՄՆԵՐ:

Անցը Տեղի կ'ունենայ համալսարանական X. ֆաղսփին մեջ, վերջին տարիները, նախ քան 1905 թ. Հոկտեմբեր 17/30ը, ուսական տանձնակալութիւնը հրատարակուելի ֆիլ սուր:

ԲԵՄԸ

Բեմը կը ներկայացնէ Երեւոյի տունը, Վիֆլորիին սենեակը: Ուսանողական կարգ ու սարք: Աջ կողմը դուռ մը, դեպի փողոց: Ձախ կողմը ուրիշ դուռ մը, դեպի ներքին սենեակները: Երկույն է: Վիֆլորը սեղանին առջեւ նստած՝ կ'զբաղի:

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ

ՎԻՔԴՕՐ.— (Գիւրջը փակելով) Ահա վերջացուցի: Հիմա աչքէ կ'անցունեմ երեկուայ դասախօսութիւնը, ապա կ'երթամ գլխիկա: (Ոտքի կ'ելնէ: Վճռական) Պէտք է վերջապէս ազատուիլ այս լուծէն: Ես կատարելապէս կը տանջուիմ կոր այս կիսատ պրատ աշխատանքէն, այս երկդիմութենէն: Մէկ կողմէն՝ Համալսարանը, միւս կողմէն՝ Յեղափոխութիւնը: Եւ հետեւանքը այն կ'ըլլայ, որ ես ո՛չ Աստուծոյ կը ծառայեմ և ոչ ալ Մամոնային: (Դադար) Հիմա, եթէ նոյնիսկ երկինք որոտայ, և շանթեր տեղայ գլխուս, ներկայ

կիսամեակի զբաղմունքներէն պիտի չհրաժարիմ: Կուտամ աւարտման քննութիւնս, կը մտնեմ ժողովրդական ծառայութեան մէջ բժիշկի պաշտօնով և այն ատեն բոլոր էութեամբս կը նուիրուիմ Յեղափոխական գործին: (Կը նստի գրասեղան: Դուռը կ'անցնուի մը կը բացուի եւ ներս կը մտնէ Լիզան՝ ձեռքը գիւրջ մը բռնած):

ՏԵՍԻԼ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԼԻԶԱ.— Չեմ խանգարեր քեզ, եղբայր Վիքդօր:

ՎԻՔԴՕՐ.— (Չընդհատելով գրասեղանը) Ի՞նչ կ'ուզես:

ԼԻԶԱ.— Կ'աղաչեմ, սիրելիս, բացատրէ՛ ինձ սա քանի մը կէտերը, զորս որ և է կերպով չեմ կրնար հասկնալ:

ՎԻՔԴՕՐ.— (Դարձեալ չընդհատելով) Ի՞նչ գիրք է կարդացածդ:

ԼԻԶԱ.— Մարքսի տեսութիւնները... Սաստիկ դժուար է:

ՎԻՔԴՕՐ.— (Նայելով փողոց երեսը) Խեղճիդ ի՞նչ քամի փչեց, որ յանկարծ վճռեցիր Քարլ Մարքսի գրուածքները կարդալ:

ԼԻԶԱ.— Ո՞վ ըսաւ թէ յանկարծ վճռեցի: Ընդհակառակը շատունց մտադրուած էի... (Կը նստի) Ես վերջնականապէս վճռեցի՝ հրաժարուիլ դասընթացքներէն և նուիրուիլ բացառապէս քաղաքա-տնտեսութեան և ընկերաբանութեան (սոցիոլոգիին):

ՎԻՔԴՕՐ.— Սակայն ինչո՞ւ անպատճառ այդ գիտութիւններուն և ինչո՞ւ Մարքսէն կ'սկսես:

ԼԻԶԱ.— Որպէսզի, վերջապէս, գտնեմ այդ վէճերու և տարածայնութեանց գաղտնիքը: (Ետևորում) Ա՛խ, սիրելի եղբայր, չես կրնար երեւակայել, թէ ինչպէս կը տանջուիմ ես վերջերս: Չեմ գիտեր, թերեւս իմ յիմարութիւնն է պատճառը, այնուամենայնիւ չեմ կրնար հասկնալ, չեմ կրնար որոշել, թէ ո՞վ ճշմարիտ է և ո՞վ սխալ... Կ'ըսեմ մէկ կողմը, ինձ այնպէս կ'երեւայ թէ ատենք բոլորը ալ իրաւացի են՝ թէ՛ հողային հարցին մէջ, թէ՛ տնտեսական աղղակներու տեսակէտէն և թէ՛ աշխատանքի վերաբերմամբ: Կը լսեմ միւս կողմը և կ'սկսիմ անոնց հաւատալ, կ'սկսի այնպէս թուիլ ինձ, թէ ասո՞նք են ճշմարիտ: Ուստի վճռեցի, ինչ ալ ըլլայ, ուսումնասիրել «Գալիլեո»-ը և ճշգրիտ գաղափար կազմել իրականութեան մասին:

ՎԻՔԴՈՐ.— Ի՞նչ քսիր... Եւ դու յոյս ունիս «Գափիդալ»ն ուսումնասիրելով ճշմարտութեան վերահասողը ըլլալ: Գիտե՞ս, սակայն, որ հիմա ահագին գրականութիւն են ստեղծած «Մարքսի քննադատներ»ը և բաւական բարձր գրականութիւն մ'ալ՝ միեւնոյն այդ քննադատներու քննադատները: Ատիկէ զկնի դու կը մոռնաս. որ, օրինակ, տնտեսական մաթերիալիզմի (իրապաշտութեան) մասին գաղափար կազմելու համար կամ տրամաբանական մեթոտի մասին պէտք կ'ըլլայ սորվիլ փիլիսոփայութիւն, պէտք կ'ըլլայ...

ԼԻԶԱ.— Ի՞նչ ընեմ ուրեմն... Ինչէ՞ն սկսիմ... Դու ինչէ՞ն սկսար...

ՎԻՔԴՈՐ.— Ե՛ս... Ե՛ս ալ նոյն տեղէն եմ սկսած, ինչ որ դու, ըստ որում և ինքս ալ բան մը չեմ գիտեր (յուզուած կը փախն սեւեակիս մէջ): Մեր բոլոր դժբաղդութիւնն հոն է, որ մենք բոլորս ալ տեսականութեան թունդ սիրահարներ ենք — տօքդրինեօրնէր ենք: Ահա թէ ինչ: Ես Մարքսի դրուածքները կարդացի 17 տարեկան հասակիս մէջ, երբ տակաւին դադարաւոր իսկ չունէի հասարակական կեանքի մասին: Ես կը փնտռէի ո՛չ թէ կեանքի մատնանշած ճշմարտութիւնը, հապա ներդաշնակ թէօրիւն և ես իւրացուցի զայն: Ու անկէ վերջը ես կեանքը զետեղեցի թէօրիւնի ծալքերուն մէջ...

ԼԻԶԱ.— Ա՛յ, ի՞նչ ընեմ հապա, ըսէ՛, ինչպէ՞ս, սորվեցուր ինձի...

ՎԻՔԴՈՐ.— Նախ պէտք է ժողովրդի կեանքն ուսումնասիրել, ճանչնալ զայն և անկէ վերջ փոխանակ կեանքը թէօրիւն ստուգելու, պէտք է թէօրիւնն ստուգել կեանքին մէջ... (Երջովը կը մտնէ):

ՏԵՍԻՆ ԵՐՐՈՐԴ

ԵՐՇՈՎ.— Ի՞նչ բանի մասին կը վիճէիք այդպէս տաք տաք:

ՎԻՔԴՈՐ.— Թէօրիւն և իրականութեան յարակցութեան մասին:

ԵՐՇՈՎ.— (Ժպտելով) Կասկածելի թեմա էք ընտրած զրաքննական տեսակետով: Լաւագոյն չէ՞ր ըլլար, եթէ զբաղուէիք «Դէպի Հայրենիքն և Ժողովուրդի վերականգնող տաճիկ սիրով»: (Լիզային) Սիրելի Լիզա՛, կ'աղաչեմ, տես փոստան եկա՞ծ է արդեօք: (Լիզան կ'երթայ):

ՏԵՍԻՆ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԵՐՇՈՎ.— (Դիտելով) «Օսլոպոթտէնիէ»ի նոր համարն ստացանք, Աստուած վկայ. հրաշալի բան է: Քանի մը յօդուածներն ուղղակի հիացմունք կ'առնեն: Իրիկունը կը բերեմ որ տեսնես... Կեցցէ՛ Սգրուէ՛ն... այնպէս կը պաշտպանէ կեդրոնը, որ չեմ կրնար պատմել...⁽¹⁾

ՎԻՔԴՈՐ.— «Կեդրոն»ը կ'ըսէք:

ԵՐՇՈՎ.— «Կեդրոն»ը, այո՛, դարմանալու ի՞նչ կայ... Լսէ՛, սիրելի որդեակ, ես աւելի աղէկ կը ճանչնամ կեանքը, քան դու: Ո՞չ ապաքէն դու փոքր ինչ ծանօթ ես իմ հայեացքներուն առհասարակ: Ես զիս դաւաճանած չեմ ընաւ, մնացած եմ ա՛յն, ինչ որ էի 30 տարի առաջ, երբ ժողովրդի մէջ կը շրջէի: Միայն թէ միշտ աչքիս առջև կ'ունենամ և հաշուի կ'առնեմ իրերու դրութիւնը: Հիմա հերթն հասած է սահմանադրութեան խնդրին. և եթէ կայ զայն իրականացնող մէկը, այդ ալ հասարակութեան աղատամիտ մասն է...

ՎԻՔԴՈՐ.— «Ամենապատասխօրէն» մատուցուած ուղերձներո՞ւ միջոցաւ...

ԵՐՇՈՎ.— Տեսա՞ր, դու միշտ այդպէս ես, քեզի համար աւելի մեծ նշանակութիւն ունի ձեւը, քան բովանդակութիւնը: Լսէ՛, սիրելիս, սակայն անշուշտ մեր մէջ մնալու պայմանով. երեք օր առաջ Ալէքսէյ Կալմիկովիչն ըսաւ ինձ, թէ ինքն ամենաարժանահաւատ աղբիւրէ լսած է. թէ Ֆարը իսկապէս կը ցանկայ Սահմանադրութիւն չնորհել, բան մը որ կատարելապէս վճռած է ան, սակայն զինքը չըջապատողները՝ Բօպետօնոսցեւը⁽²⁾ գլուխ ունենալով՝ արդեւք կը հանդիսանան անոր:

(1) Երջովը հոս կ'ակնարկէ նախկին սօցիալ-տնտեսաբան Պետր Սգրուէն, որ ի վերջոյ դաւաճանելով իւր լայն զաղափարները, հետզհետէ հսկեցաւ դէպի չափաւորականութիւն, մինչև անգամ զրական պայքար սկսելով իւր նախկին զաղափարակիցներու դէմ: «Կեդրոն»ը ըսելով, Երջովը ռուսաց «Դատէժ»-ներու (առկալար-սանճանդարական լիպեթալ) կուսակցութիւնը ունի աչքի առաջ:
ՀՄԱՅԵՆԻ ԱՐԱՄԱՅԵՆԻ

(2) Բօպետօնոսցեւը տխրահռչակ ղեկավարն էր Ռուսաց յետադիմական և օտարակեր հոսանքի, որ անաղին ազդեցութիւն ունենալով Նիքօլա Բ. Ֆարին վրայ, երկար ժա-

ՎԻՔԴՈՐ.— Յետո՛յ, ատով ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, հայրի՛կ:

ԵՐՇՕՎ.— Ա՛յն թէ՛ բարձր շրջաններու մէջ տեղի կունենայ շատ ուր, խիստ լուրջ կուսակցական կռիւ մը, եթէ ձախակողմեան կուսակցութիւնը, ժողովրդական կուսակցութեան յամառութեամբ պաշտպանութիւնը վայելէ այդ կուռն մէջ՝ յաղթանակը պիտի տանէ... Եւ, իրօք, ի՞նչ կը կարծես, Վիգգէն այդպիսի վտանգաւոր խաղի մը կը ձեռնարկէ՞ր, եթէ զօրեղ կուսակցութեան մը չապաւինէր... Երկու շաբաթ առաջ Ալէքսէյ Կավրիլովիչը տեսակցութիւն մը ունենալով Վիգգէին հետ, այնպէս բաներ էր լսած անկէ, որ խելքը գլխէն գացած էր... (Կը մտնէ Լիպսկի)

ՏԵՍԻԼ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԼԻՉԱ.— Հայրի՛կ, նամակաբերն եկած է և քեզի կ'սպասէ: (Երշովը կ'երթայ) Ի՞նչ կ'ըսէր հայրիկը: (Կը մտնէ Լօվցովը)

ՏԵՍԻԼ ՎԵՅԵՐՈՐԴ

ԼՕՎՅՕՎ.— Բարեւ ձեզ, կարեւոր դործ մ'ունիմ: Փախտաական մը կայ որ պէտք է պատասխարել: Ամբողջ քաղքին մէջ միակ անպահօղ տեղը ձեր տունն է: Կրնա՞ք պատասխարել զինքը:

ՎԻՔԴՈՐ.— Հարցնելդ աւելորդ չէ՞, ընկեր, ի հարկէ կրնանք:

ԼԻՉԱ.— Ի հարկէ, ի հարկէ, սօ՛ւր է այդ մարդը:

ԼՕՎՅՕՎ.— Կը բերեմ, բայց այնպէս որ ձեզմէն զատ ոչ ոք չը տեսնէ զայն:

ՎԻՔԴՈՐ.— Այդ կողմէն վտահ կրնաք ըլլալ: Գնա՛ բեր (Լօվցովը կ'երթայ):

ՏԵՍԻԼ ԵՕԹԵՐՈՐԴ

ԼԻՉԱ.— Հա՛, հիմա ի՞նչպէս ընենք, որ հայրիկը չգիտնայ: Գիտե՞ս ի՞նչ, եկուր զայն պահենք իմ սենեակը, իսկ ես կ'երթամ՝ Օլիպիին

մանակ Ռուսաստանը վերածնց հսկայական սպանդանոցի մը: Բայետոնոցը, որպէս սարգանագոյն Սիմօնի նախագահ, յայտնի է նաև որպէս կատաղի հալածող մը Հայ Եկեղեցու Անցեալ տարի փշելով իր շունը՝ Ռուսաստանն ազատուցու խոշոր նախադիմութիւն մը և անէծքի արժանի բռնակալէ մը: . . . ՀՄԱՅՆԱԿ ԱՐԱՄԵԱՆՅ

քով կը գիշերեմ: Հայրիկը գրեթէ բնաւ չի մտնէր սենեակս: Բայց այնպէս վարուելու ենք, որ Ֆէտորը գործը չաւրէ...:

ՎԻՔԴՈՐ.— Ես Ֆէտորին վրայ չեմ կասկածիր, բաւական է որ զգուշացնենք զայն, որ մէկին բան մը չըսէ... (Կը մտնէ Ֆէտորը գիշեր վառելու փայտ առած):

ՏԵՍԻԼ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ՖԷՏՈՐ.— Սաստիկ ցուրտ է, պէտք է վառել (Ծաղապսիկ կը նստի եւ կ'սկսի վառարանը վառել):

ԼԻՉԱ.— Հայրիկը ի՞նչ նիւթի մասին կը խօսէր հետզ, Վիգգէ՞ր:

ՎԻՔԴՈՐ.— Չե՛ս գիտեր... Դարձեալ իր սովորական երազները կը պատմէր «ազատամտական քուրսի» մասին: Իր ըսելով, իրր թէ Յարը կ'ուզէ սահմանադրութիւն հռչակել, բայց զայն չըջապատողները չեն թողնէր...:

ՖԷՏՈՐ.— (Եւ նայելով) Իսկ հողի մասին բան մը չի՞ լսուիր:

ՎԻՔԴՈՐ.— Ի՞նչ ըսել է «հողի մասին»:

ՖԷՏՈՐ.— Հողագործի գիւղացիներուն հող բաժնելու մասին է... Արդեօք չուտո՞վ պիտի բաժնեն:

ՎԻՔԴՈՐ.— Իսկ ս՞ի պիտի բաժնէ հողը:

ՖԷՏՈՐ.— Պարզ բան է որ, Յարը պիտի բաժնէ, ուրիշ ս՞ի կրնայ հող բաժնել:

ՎԻՔԴՈՐ.— Պարտաւ բան է, եղբա՛յր, դատարկ յոյսեր են ատենք, ոչ ոք հող չի տար ձեզ...:

ՖԷՏՈՐ.— Սակայն. պարոնիկս, դու այդ խնդիրներէն ոչինչ չես հասկնար... հող պիտի բաժնեն անպատճառ: Մինչև անգամ կ'ըսուի թէ կալուածատէրերը որքան որ հող ունին, բոլորը պիտի խլուին անոնցմէ և պիտի տրուին գիւղացիներուն՝ կ'ըսուի նոյնպէս թէ Յարը ազատութեան հրովարտակ պիտի հանէ...:

ՎԻՔԴՈՐ.— Բառասուն տարի է՝ հրովարտակի կ'սպասէք. խեղձեր... Եթէ հող տալու կամք ըլլար, շատո՛ւնց տրուած կ'ըլլար...:

ՖԷՏՈՐ.— Տրուած կ'ըլլա՛ր... հըմ... Հապա Սինօղը... Պարզ բան է, որ կուտային, եթէ Սինօղը թոյլ տար: Այդ անիծուածն է, որ ամէն բան կ'աւրէ... Սակայն հող չէ, անիկա պիտի չկրնայ

Յերկար շարունակել իր լրբութիւնները: Այնպէս կ'ըսեն, թէ զինուոր մը Յարին ներկայանալով ամեն բան պատմածէ անոր: Հիմա Յարն ամեն բան գիտէ մանրամասնօրէն...

ՎԻՔԴՕՐ.— (Լիզային) Դէ դու եկուր, ասոր խոսք հասկցուր:

ՅէՏՕՐ.— Ատկէ զատ կը պատմեն նաեւ, թէ Յարը հաւաքած է բոլոր կալուածատէրերը, ազնուականները և զանազան մեծամեծները ու ըսերէ անոնց.— «Հանելուկ մը ըսեմ ձեզ, լուծեցէք: Ես մօխրադոյն ձի մը ունիմ, որու նմանը արար աշխարհ պտտիք՝ չէք կրնար գտնել: Արդ, չեմ գիտեր թէ որո՞ւ տամ այդ ձիս,— մեծ որդուս, միջնակին, թէ՞ փոքրին: Մեծ որդիս շատ աղուոր ձի հեծնել գիտէ, բայց ձեռքերը թոյլ են՝ չի կրնար կառավարել զայն: Միջնակ որդուս ձեռքերն ուժեղ են, բայց անոր ալ ոտքերը կարճ են: Իսկ փոքր որդուս թէ՛ ձեռքեր և թէ՛ ոտքերը շատ համապատասխան են: Ուրեմն, այդ երեքէն որո՞ւն կը վալէ ձիս:» Մեծաւորները կը պատասխանեն Յարին.— «Ձերդ կայսերական մեծութիւն, երեք օր ժամանակ տուր մեզ, մտածենք և պատասխանենք»: Յարը կը համաձայնուի: Երեք օր վերջը կուգան: «Հա՛, ի՞նչ ըրիք, լուծեցի՞ք հանելուկս» կը հարցնէ Յարը: «Լուծեցինք, ձերդ կայսերական մեծութիւն, — կը պատասխանեն անոնք, — մօխրադոյն ձին ձեր փոքր որդուն կը վալէ. ո՛չ մեծը և ո՛չ ալ միջակը պիտի կրնան կառավարել ձին»: Դէ՛, քանի որ այդպէս է, ստորագրեցէք կ'ըսէ Յարը և անոնք կ'ստորագրեն: (Յետոյ ռոսի կ'եղնէ եւ վանկ առ վանկ շեշտելով կը շարունակէ) Այ՛, ժա-մա-նակ Յա-րը ոտքի կ'ել-նէ, ժա-պա-ւէ-նը ու-սը կը ձգէ ու կ'ը-սէ.— «Իբերանէ ձերմէ դատեցիք զձեզ: Ես երեք որդի ունիմ՝ ազնուականութիւնը, վաճառականութիւնը և գիւղացութիւնը, Մօխրադոյն ձիս ալ հողն է: Ազնուականութիւնը թէ՛ և բարձր դատարար է, բայց անոր ձեռքերը թոյլ են,— աշխատիլ չեն կրնար: Վաճառականութիւնը ոտքեր չունի,— չի կրնար հաստատ կանգնիլ հողին վրայ, ամեն կողմէն կը հրմշտկեն զայն այս ու այն կողմ: Մինչդեռ գիւղացութիւնը թէ՛ ամուր կառչած է հողին և թէ՛ աշխատիլ կրնայ,— հետեւաբար հողը անոր պիտի պատկանի, դուք ինքներդ դատեցիք...» Հա՛, տեսա՞ք: Իսկ դուք կ'ըսէք «Դատարի բան է», (Կը պատահուի զորս երբայր):

ՎԻՔԴՕՐ.— Ատոնք հէքեաթներ են, եղբայր, հէքեաթներ:

ՅէՏՕՐ.— (Դուան մեջ կանգ առնելով) Հէքեաթներ: Բայց դու տեսա՞՞ ևս Ազատարար Կայսրին պատկերը:

ՎԻՔԴՕՐ.— Տեսած եմ:

ՅէՏՕՐ.— Եւ նկատած ես, որ ան մէկ ականջ ունի:

ԼԻԶԱ.— Ի՞նչ կը նշանակէ «մէկ ականջ ունի»:

ՎԻՔԴՕՐ.— Հաւանական է, որ պատկերը բրօֆիլ է, կիսադէմ է նկարուած:

ՅէՏՕՐ.— Չէ՞ք հասկնար «մէկ ականջ ունի» ինչ ըսել է: Օրինակի համար, ես դու երկ-երկու ականջ ունինք, այնպէս չէ: Իսկ նա միայն ականջ մը ունէր: Օ՞րն ուրեմն, ըսէ տեսնամ, ինչո՞ւ Ազատարար Կայսրը մէկ ականջ ունէր:

ՎԻՔԴՕՐ.— Դու ըսէ տեսնանք, ինչո՞ւ էր այդպէս:

ՅէՏՕՐ.— Ահա՛, տեսա՞ք, այդքան բանն ալ տակաւին չէք գիտեր, մինչ արար աշխարհ գիտէ... Հողի՛ համար է, հողի՛ համար:

ԼԻԶԱ.— Ի՞նչ կ'ըսես, տղայ, ի՞նչ ըսել է հողի համար:

ՅէՏՕՐ.— Լսեցէք ուրեմն. անգամ մը կալուածատէրերը կը հաւաքուին կերթան Յարին: Յարը կ'ըսէ անոնց.— «Հասարակը, այսինքն գիւղի ժողովուրդը աղքատ է, պէտք է հող տալ անոր, տուրքերն իսկ վճարել չեն կրնար...»: — Համաձայն չենք միարեւրան կը դռնն կալուածատէրերը, գիւղացին հողի երես պիտի չտեսնէ, ինչպէս որ ձերդ կայսերական մեծութիւնը իր ականջը չի տեսներ: — Հապա եթէ ես իմ ականջը տեսնամ, կը պատասխանէ Յարը,— այն ժամանակ հողը կուտա՞ք գիւղացուն: — Կուտանք, կուտանք, կը դռնն կալուածատէրերը: Անոնք կը կարծէին, թէ Յարը կատակ կրնէ: Բայց Յարը իսկոյն կը քաշէ սուրը, կը կտրէ մէկ ականջը և կը նայի ու կը տեսնայ ականջը: Ուստի կալուածատէրերը յաղթուեցան: Ահա այդ է պատճառը, որ Յարը մէկ ականջ ունէր: Հըմ... Իսկ դուք նստած էք՝ ինչեր կ'ըսէք... (Դուրս կ'երթայ):

ՏԵՍԻԼ ԻՆՆԵՐՈՐԻ

ԼԻԶԱ.— Աստուած իմ, աս ի՞նչ սարսափելի տգիտութիւն է: Արդեօք երբեւիցէ լոյսի փրկարար ճառագայթները պիտի թափանցեն աչք խաւար սրտերու մէջ...

ՎԻՔԴՕՐ.— Ըստ էութեան հայրիկն ու Ֆէտորը ճիշտ միեւնոյն գաղափարի չորջը կը դառնան: Անոնք երկուսն ալ համոզուած են թէ բարձր չըջանները համակուած են բարի ձգտումներով: Անոնք երկուսն ալ բոլոր մեղքը Քամարիլիայի վիզը կը ձգեն: Երկուսն ալ կ'երազեն կերպով մը իրենց ձայնն հասցնել Յարի ականջը: Եւ այդ բանը երկուսին մօտ ալ միատեսակ կը բացատրուի և հիմնուած է իրենց անվստահութեան վրայ դէպի սեփական ուժերը... (Կը մտնեն Լօվցօյ և Գանեսէն, վերջիւր ուսանողական վերաւրիւնով և պաշլիկով):

ՏԵՍԻԼ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

ԳԱՆՏԷՆԻ.— (Վերաւրիւն, պաշլիկը և գլխարկը հանելով) Փառք Աստուծոյ, վերջապէս ազատուեցայ այս լուծէն. ամբողջ օրն այս հագուստով քայլուցին զիս: (Վիքորիկ և Լիզային) Բարեւ ձեզ, տանտէրեր, քոյր ու եղբայր էք:

ՎԻՔԴՕՐ.— Այո՛.

ԳԱՆՏԷՆԻ.— (Գրասեղանը դիտելով) Այս որքան զրքեր են... Գրքեր, իմաստութիւն... Սարսափելի բան: Համալսարան է այս, ի՞նչ է...

ԼՕՎՅՕՎ.— Նորէն սկսաւ հարցերու տարափը. սակայն չատ լաւ կ'ընէիք, եթէ քիչ մը հանգիստ առնէիք, դիչեր է՝ քնատ էք...

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Կատարելապէս Աստուծոյ պատուհանէ... Աստուած լաւ խնամակալ մ'է տուած ինձ... Հա՛ հանգստացիր. հա՛ կեր, հա՛ խմէ... Ի՞նչ է ըսածդ, եղբայր... Թող որ խօսիմ մարդոց հետ: Հանգիստ ա՛ռ, ի՞նչ, քիչ հանգստացայ. փառք Աստուծոյ, ամբողջ 20 տարի էր կը հանգստանայի, մինչև հիմա ալ կողերս կը ցաւին...

ԼՕՎՅՕՎ.— Վա՛յ ձեզ հետ խօսողին: (Գրպանէն կը հանէ հաց և երշիկ) Ահա ձեր պաշարն ալ...

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Տէր Աստուած... Ինչու է, բարեկամ, չնորհակալութիւն: Սակայն մի բարկանար. բնաւ որութիւնս է... Հիմա դու գնա, հազար տեսակ գործեր ունիս... Երբոր նորութիւններ ստանաք հազորդէ ինձ և մի մոռնար, որ երկու օրէն աւելի հոս մնալ չեմ կրնար: Անհրաժեշտ է որ ես հոն գտնուիմ...

ԼՕՎՅՕՎ.— Աղէկ, բայց իսէ՛ր Աստուծոյ, տունէն դուրս չելնես: Անպիտան լրտեսները մօեղի պէս կը վխտան ամեն կողմ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Դէհ, աղէկ, աղէկ (խնդալով): Խեղօք կը մնամ, հրամաններէդ դուրս չեմ ելներ. (Լօվցօյը կ'երթայ):

ՏԵՍԻԼ ՏԱՍՆՈՒՄԷԿԵՐՈՐԴ

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Լաւ տղայ է, բայց այսպէս ընկերները է՛ն քաջաւորով մարդն ալ երէք օրէն գերեզման կ'իջնցնեն: Այսօր ամբողջ օրը զիս պտտցուց քաղքին մէջ սա ծիծաղաշարժ տարագով, տեղ տեղ ռոքով, տեղ տեղ կառքով, տեղ ալ կայ որ ձիաքարշով: Որպէս թէ լրտեսներէն խոյս կուտանք. մինչդեռ ես համոզուած եմ, որ ոչ մի լրտես մեզ չէր հետապնդեր, իսկ եթէ հետապնդէր ալ, կրկին մեր այդ տարօրինակ թափառումներու չնորհիւ պիտ' ըլլար: Ամբողջ երկու շաբաթ մնացի Մօսկուա, ուր արդարեւ փողոցներու մէջ կը վխտային զիս վնասող լրտեսները: Եւ սակայն ես ազատ համարձակ կը պտտէի, ու բան մ'ալ չեղաւ ինձ: Հագած էի ձգնաւորական զգեստ մը, կը պտտէի անկաշկանդ, ամեն մէկ նկեղեցւոյ քովէն անցնելու ժամանակ երեսս կը խաչակնքէի և անմաքուր հոգիներն այնպէս կը փախչէին ինձմէ, ինչպէս ստոտանաները կը փախչին խուսկի հոտէն... հա՛ հա՛ հա՛ հա՛...

ԼԻԶԱ.— Բայց իսկապէս դուք բանտէն էք փախած:

ՎԻՔԴՕՐ.— Լիզա՛, խեղքդ ո՛ւր է, ի՞նչ կը նշանակէ այդ հարցումդ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ի՞նչ, դո՛ւք ալ, պարո՞ն... զարմանալի բան, ինչո՞ւ չի հարցնէ: Չէ՞ որ դուք զիս կը պատասպարէք ձեր տան մէջ. ուրեմն ձեզմէն ալ զգուշանամ... Այդ բանը մարտէլ չեմ կրնար: Հա՛, սիրելի օրիորդ... Ձեր անո՞ւնն ինչ է:

ԼԻԶԱ.— Իմ անունս Լիզա է, իսկ եղբորս՝ Վիքոր:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Շատ աղէկ. այդպէս պիտի անուանեմ զձեզ.— Լիզա և Վիքոր, իսկ եթէ թոյլ տաք ինձ՝ ծերուկիս «դու»-ով պիտի խօսիմ հետերդ: Հին գեղջկական սովորութիւն է. չեմ կրնար «դուք»-ով խօսիլ երկուստեքդու թեան հետ:

ԼԻԶԱ.— Կ'աղաչեմ, չա՛տ ուրախ պիտի ըլլամ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— (Վիգորին) Իսկ քեզի հարցնել իսկ չեմ ուզեր, կ'ուզես բարկացիր ալ:

ՎԻՔԴՕՐ.— Շատ բարի:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Այդպէս, ահա, իմ սիրելի բարեկամներ. դուք կ'ուզէք զիտնալ թէ ո՞վ և ի՞նչ եմ ես: Հրամայէք: Եօթնամանա-կան թուականներուն ևս ուսանող էի, դարձայ յեղատիոյսական, մտայ ժողովրդեան մէջ և սկսեցի քարոզել: Բննուեցայ, 25 տարի Սիւլիւր ապրեցայ՝ առաջ՝ Երպէս տաժանակիր և վերջը որպէս ազատ աքսո-րական: Ի վերջոյ փախայ և ահա վեց տարի է որ կը թափառիմ Ռու-սաստանի մէջ: Որքան որ ուժերս ներքն կը գործեմ: Կը խօսիմ երի-տասարդութեան, Գիւղացիներուն, բանւորներուն, կը հրաւիրեմ զիրենք գործելու, կուռելու: Փորձառութեանս մասնակից կը դար-ձնեմ զիրենք... Ահա այդ է իմ ամբողջ պատմութիւնը:

ՎԻՔԴՕՐ.— Ներեցէք, կ'աղաչեմ, դուք Գանտէնը չէ՞ք:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ծիշտ գուշակեցիք:

ՎԻՔԴՕՐ.— (Հրնուսկիսլ կը գրկէ զայն) Պաշտելի՛, անզուգա-կան գործիչ (Լիզան ալ պինդ կը սեղմէ Գանտէնի ձեռքը):

ԳԱՆՏԷՆԻ.— (Յուշուած) Ծնորհակալութիւն, զաւակներս... Ծնորհակալ եմ, հոգւոյս հատորները... Սակայն պէտք էր բացուիլ: Երիտասարդութեան առջև դիւանագիտութիւն չեմ բանեցնէր երբէք: Հարկաւ, ես կը մտնեմ ոչ բոլոր երիտասարդութեան մէջ: Բայց որուն որ կը հանդիպիմ, սրտաբացութեամբ կը մօտենամ և անոնք ալ փոխադարձաբար նոյն սրտաբացութեամբ կը մօտենան ինձ, ատոր համար ալ մենք զիրար կը հասկնանք... Ես կը հաւատամ երիտա-սարդութեան, չտիէ՛ դուրս կը հաւատամ անոր խղճին, հոգուն: Ես կ'երթամ անոր քով ոչ թէ լրտեսներէն խուսափելու համար... ո՛չ, ես ուր ալ ըլլամ, կրնամ պաշտպանուիլ անոնցմէ, թէ՛ գիշերանոց-ներու մէջ, թէ՛ եկեղեցւոյ դռնից և թէ՛ ամեն տեղ: Երիտասար-դութեան մօտենալուս պատճառն այն է, որ ինձ հարկաւոր են կեանք, խիղճ, առողջ զգացմունք: (Ոսֆի կը կայնի) Ահա ես պատմեցի ձեզ ինչ որ ունէի, հիմա դուք պատմեցէք ինձ ձեր մասին:

ՎԻՔԴՕՐ.— Մենք ինչ ունինք, որ ի՞նչ պատմանք ձեզ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ինչպէս թէ ինչ ունիք. ի՞նչ կ'ընես դու:

ՎԻՔԴՕՐ.— Ինչպէս կը տեսնաք... կը սերտեմ, վերջնական

քննութեան կը պատրաստուիմ, գործի սկսելու համար:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Այդպէս: (Լիզային) Իսկ դո՞ւ:

ՎԻՔԴՕՐ.— Անիկա ալ Բարլ Մարքսի գրքերը կը կարդայ...

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ա՛... կը կարդաս և, անտարակոյս, կը տանջուիս ու մշտ կ'ըսես ինքնիրենդ՝ «Ա՛խ, որքան տգէտ եմ ես... ոչ այս զիտեմ և ոչ ալ այն... Եւ ի՞նչ պիտի ըլլամ ես... Բանի մ'ալ պէտք չեմ դար ես...» Զեռքդ խղճիդ դիր և ըսէ, այդպէ՞ս է թէ ոչ...

ԼԻԶԱ.— (Շատ շուրջ) Կարծեմ... Եւ յաճախ կուլամ այդ մտած-մունքներով:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Տեսա՞ր, ինչպէս գուշակեցի և գուշակեցի այն պատճառով, որ քեզի պէս բիրաւոր աղջիկներ կան, որոնք կու-լան միշտ... Կ'ուզե՞ս որ ըսեմ, թէ ինչո՞ւ կուլան ասոնք և կը տանջուին:

ԼԻԶԱ.— Ըսէ՛ք կ'աղաչեմ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ահաւասիկ: Թերեւս դու կը կարծես, թէ քու այդ տանջանքները և արցունքը ազնիւ սրտէդ կը բղխին: Բնաւ, քոյ-րիկ: Ա գահութիւնն ու անխղճութիւնն է քեզ լացնողը,՝ կուզես վշտացիր խօսքերէս, կ'ուզես ցաւի, ես բուն իրողութիւնը պիտի մատնանչեմ հոգուս բոլոր անկեղծութեամբը: Եւ այդ միայն դու չես, հապա բոլորդ ալ այդպէս ագահ էք, անկշտում, եսամոլ...

ԼԻԶԱ.— (Սարսափած) Աստուած իմ, ես ագահ, եսամոլ... ի՞նչ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Այո՛, այո՛: Դու ամբողջ 8 տարի ժիւնաղի յա-ճախեցիր, կարդացիր: Հերիք չեղաւ: Սկսար կարդալ Բուշգինի, Դուրկենեւի, Դոլստոի, Շլոսսերի, Տարվինի, Նիցշէի գրուածքները: Այդ ալ հերիք չէր: Հիմա ալ Մարքսի գրուածքները կը կարդաս և վստահ եմ, որ ատոնք ալ պիտի չգոհացնեն քեզ: Մարքսէն վերջը կարիք պիտի դգաս կարդալու Կէկէլի, Ֆրիսթէյնի ու Ֆէյէրպախի գրուածքները: Ատոնք ալ կարդալէ վերջ դու պիտի սկսիս արտըն-ջալ և տանջուիլ ու ըսել. «Ա՛խ, որքան տգէտ եմ ես տակաւին, Ավինարիւսի գրուածքները չկարդացի... Ա՛խ, որքան տգէտ եմ ես, տակաւին Վէնէրա Միլոսագիյին ծանօթ չեմ...»: Տէ՛, դու ըսէ հի-մա, ատիկա անխղճութիւն չէ՞, ագահութիւն չէ՞, եսամոլութիւն չէ՞, ի՞նչ է հապա... Բեզի պէտք են՝ թէ՛ Մարքսը, թէ՛ Ավինարիւսը, թէ՛ Վէնէրան... Իսկ միլիոնաւոր ժողովուրդը, որ իր արիւն քրո-

տինքովը կը մատակարարէ քեզ այդքան զիտութիւններ, — անկեալ կը խարխափէ խորին տգիտութեան, անթափանց խաւարի մէջ, սովամահ կ'ըլլայ, կը կոտորուի և պաշարօգուքներու ձեռքով ցաք ու ցրիւ կ'ըլլայ... Մինչդեռ դու քու ուղեղը կը ծանրաբեռնես բազմակողմանի զիտութիւններով... Քեզի պէտք է ամեն բան, հասցանք, հապա միլիոնաւոր ժողովրդին...

ԼԻԶԱ.— (Սասիկ յուզուած) Ի՞նչ ընենք հապա... Ի՞նչ ընենք. ըսէ՛ք: Ինչպէ՞ս մանկնք ժողովրդի մէջ տաանց զիտակցութեան, առանց որոշ պատրաստութեան: Ժողովրդին բան մը տալ կրնալու համար չէ՞ որ պէտք է սորված ըլլալ: Իսկ երբ ի՞նքս տակաւին չեմ հասկցած...

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ի՞նչը չես հասկցած: Ա՛յն արդեօք, թէ գիւղացին տգէտ է թէ ոչ: Սակայն մտիր անոր մէջ և տես ու պիտի հասկընաս: Այլ ուրիշ ի՞նչ կայ, որ չես գիտեր. ահաբեկման կարեւորութիւնն ու անկարեւորութիւնը: Եթէ չես գիտեր, մի զբաղուիր ալ այդ խնդրով, մի խօսիր ահաբեկման մասին: Հիմա քիչ մ'ալ զիտցածիդ մասին բացատրելնք, թէ ի՞նչ գիտես և ինչ կարող ես տալ ժողովրդին: Կարո՞ղ ես խօսիլ ժողովրդին՝ բռնապետութեան մասին, կարո՞ղ ես գաղափար տալ անոր ընկերվարականութեան, սօցիալիզմի մասին, կարո՞ղ ես պատմել անոր, թէ ինչպէ՞ս կը կռուին անոր աշխատակից եղբայրներն ուրիշ երկիրներու մէջ, կարո՞ղ ես պարզել անոր թէ ինչպէ՞ս կը շահագործեն զայն կալուածատէրը. վաշխառուն, գործարանատէրը, պետական պաշտօնեան... կարո՞ղ ես, ըսէ՛...

ԼԻԶԱ.— Ես չեմ գիտեր նոյնիսկ, թէ ինչպէ՞ս խօսելու է ժողովրդին հետ... Ես գործ ունեցած չեմ զիւղացոց և բանւորներին հետ...

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Հապա Քարլ Մարքսը կը սորվեցնէ՞ քեզի այդ բանը: Քեզ տեսնեմ, ապա գնա՛ և սորվի՛ր: Մի վախճար, զիտութեան համար ալ ժամանակ կ'ունենաս և կ'ըմբռնես խնդիրները: Իսկ եթէ բաղդ ունեցար բանտ նետուելու, այն ժամանակ աւելի լայն ազատութիւն կ'ունենաս և կրնաս, եթէ ուզես, նոյնիսկ Թաղէսէն սկսելու: Այլապէս 20 տարի կը կարգաս, ուսումդ կ'աւարտես, բոլոր խնդիրներու մասին գաղափար կը կազմես և մէկ ալ տեսար հոգիդ

կորած է: Իսկ եթէ միաժամանակ գործելով սորվիս, այն ժամանակ թէ՛ հոգիդ չես կորսնցներ, թէ՛ ամենքէն ալ աւելի աղէկ կը հասկընաս բոլոր հարցերը և թէ խիղճդ հանդիստ կ'ըլլայ:

ԼԻԶԱ.— (Կը փիկ Գանտենի զրոյսը և կը համբուրէ նախաք) Ծնորակալութիւն: Ես կ'երթամ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Եւ քեզ շնորակալութիւն, աչքիս լոյսը (Վիֆորին): Դու՞ հապա:

ՎԻՖՊ.— Ե՛ս: Ես, կարծեմ, փոքր ինչ փորձած հասկցած եմ: Կա՞յ գործ, տուէ՛ք, ես պատրաստ եմ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— «Տուէ՛ք». ինքդ գտիր և ոչ թէ «տուէ՛ք». ի՞նչ մենք իշխանաւորներն ենք միթէ: Տուէ՛ք հա տուէ՛ք, անաչէ՛ն. քանի՞ տարեկան ես: Մենք 18—19 տարեկան հասակնուս մէջ, մէկուն բան մը չը հարցուցած, 54 նահանգի մէջ սօցիալիստական շարժում ստեղծեցինք: Իսկ դուք՝ շարունակ «տուէ՛ք»: Ո՛ւր էք դուք, ո՛ւր է ձեր նախաձեռնութիւնը, ո՞վ է բազմատանջ Ռուսաստանի տէրը. իշխանութիւնը թէ դուք: Իշխանութիւն չե՞ս ճանչնար, ապա ուրեմն ինքզինքդ տէր ճանչցիր և սկսիր տէր դառնալ... Հայեացք մը ձգէ՛ նահանգիդ վրայ, շարաթէ մը չես կրնար չըջագայել զայն... Իսկ ի՞նչ կայ հոս, ձեր քով, ո՞վ կաշխատի գործաբաններու մէջ, ո՞վ կը գործէ երիտասարդութեան մէջ: Ո՛չ ոք: Իսկ դու «տուէ՛ք հա տուէ՛ք»... (կը մտնէ Ֆեօրը):

ՏԵՍԻԼ ՏԱՍՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ

ՖԵՏՐ.— (Գանտենը ջնկաւորով) Ժամանակ մը, երբոր խօսք կըլլար ճորտերու ազատութեան մասին, մարդիկ չէին հաւատար: «Անկարելի բան է, կ'ըսէին, որ ճորտերն ազատուին կալուածատէրերու ձեռքէն»: Բայց ազատուեցան անոնք: Նոյնը և երկաթուղու մասին, երբ այդ մասին լուր տարածուեցաւ, մարդիկ սկսան խնդալ և ըսել. «Անկարելի բան է, որ կառքը առանց ձիու քալէ»: Մինչդեռ հիմա կը քալէ, Նոյն բանն է հիմա հողային խնդիրնալ: Դուք կը խնդաք և կ'ըսէք, թէ անկարելի բան է, որ հող բաժնեն գիւղացիներուն: Բայց երբոր բանի մը մասին խօսուեցաւ, ան պիտի իրաւործուի օր մը չէ օր մը:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ո՛վ պիտի հող բաժնէ գիւղացիներուն :

ՖԷՏՐ.— (Նայելով Գանտենին) Յարը, ո՞վ :

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ե՞րբ :

ՖԷՏՐ.— Կըսեն՝ շուտով :

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Հապա եթէ շուտով չտայ, այն ժամանակ :

ՖԷՏՐ.— Այն ժամանակ, օրինակ... (ծոծրակը փեղկելով) Ի՞նչ կրնանք ընել :

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ի՞նչ ըսել է՝ «ի՞նչ կրնանք ընել» : Ձե՛ք որ ուսուց պէտք է, երախաները կերակրել պէտք է... Հապա ի՞նչպէս կերակրել՝ առանց հողի... Անօթի՛ մեռնին...

ՖԷՏՐ.— Ինչ ընենք. երբ որ և է միջոց չկայ, հարկաւ անօթի կը մեռնին :

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Որեւէ միջոց չկայ, կըսես, բայց արդեօք միջոցներ փնտռած ես :

ՖԷՏՐ.— Հարկաւ ու այն ալ ինչպէ՛ս...

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Փնտռած է՛ք... հըմ... Եկուր մէկտեղ փնտռենք : Դու նախ և առաջ ըսէ ինձ, թէ գիւղացուին համար հա՛ւն է մեծարժէք, թէ հողը :

ՖԷՏՐ.— (Բրբջարով) Բան ըսիր հա՛ :

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ձե՛ք, պատասխանէ ինձ, ո՞րն է մեծարժէք՝ հա՛ւը, թէ՞ հողը :

ՖԷՏՐ.— Անշուշտ հողը :

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Իսկ ես կըսեմ՝ ո՛չ, հաւն աւելի մեծ արժէք ունի :

ՖԷՏՐ.— Ես ալ հակառակը կը պնդեմ, հողն աւելի մեծարժէք է :

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Քանի որ այդպէս է, լսէ : Ձեր բակին մէջ հաւդ կը քալէ. յանկարծ չար մարդ մը կը բռնէ հաւդ՝ կը տանէ : Ի՞նչ կընես այդ մարդուն :

ՖԷՏՐ.— Պարզ բան է, որ ետեւէն վազելով կը բռնեմ և հաւս կը խլամ իրմէն :

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Հապա եթէ չըտայ :

ՖԷՏՐ.— Կսկսիմ կռուիլ հետը :

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Հապա եթէ ան քեզմէ ուժեղ ըլլա՞յ :

ՖԷՏՐ.— Դրացիներս օգնութեան կը կանչեմ :

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Աղէ՛կ, Հիմա վայրկեան մը ենթադրենք, թէ դու՝ Փոխանակ այդպէս վարուելու դացիր հանգիստ պառկար, սպասելով որ գիւղացեան երթայ և դատաստան ընէ...

ՖԷՏՐ.— (Խնդարով) Ինչ կըսես, այդպէս բան կ'ըլլա՞յ...

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Շատ աղէ՛կ : Հիմա ուրիշ բան մ'ալ : Ըսէ ինձ, հողը որո՞ւնն է, կալուածատիրոջը, թէ գիւղացունը, իսկապէս որուն պիտի պատկանի ան :

ՖԷՏՐ.— Մեր, այսինքն գիւղացիներուս դատողութեամբ, հողը՝ Աստուծոյ հողը պէտք է պատկանի դայն մշակողներուն, անոր վրայ աշխատողներուն...

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Հապա այդ հողն ինչպէ՛ս է անցած կալուածատիրոջ ձեռքը, Աստուած է պարգեւած անոնց, թէ անոնք բռնի ուժով տիրացած են :

ՖԷՏՐ.— Ի հարկէ, բռնի ուժով... այդ ճշմարիտ է :

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Այսինքն ի՞նչպէս բռնի ուժով, արդեօք այն չար մարդուն պէ՛ս, որ քու հաւդ առած կը տանէր :

ՖԷՏՐ.— Այո :

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Շատ բարի : Հիմա պարզենք այդ խնդիրը : Ինչպէս կ'ըլլայ որ, երբ մէկը հաւդ կը խլէ՝ կը հետապնդես դայն, կռուի կը քանուխ հետը, դրացիները օգնութեան կը կանչես, — բայց երբ հողդ կը խլեն, կերթաս անհող կը պառկիս և կսպասես, որ ուրիշները դան և հող տան քեզ : Փոխանակ սեփական միջոցներով քու բարիքը ապահովելու, յոյսդ կը դնես ուրիշներու վրայ : Հիմա ըսէ ինձ, ո՞րն է մեծարժէք քեզ համար, — հա՛ւը, թէ՞ հողը...

ՖԷՏՐ.— (Ընկճուած) Ա՜— ա՛խ (Ձեռքը իր կողմէն զարկելով) դու խաբեցիր զիս, եղբայր... խեղճ մարդ մը կերեւատ...

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ոչ թէ խաբեցի քեզ, հապա ճշմարտութիւնն ըսի, բուն ճշմարտութիւնը : Ես ալ գիւղացի եմ և գիտեմ այդ բոլորը : Ուրիշ վրայ յոյս դնելու չէ, մեր յոյսը մեր վրայ պիտի ըլլայ...

ԼԻՉԱ.— (Չանգի ձայն կը լսուի) Հայրիկն եկաւ :

ՖԷՏՐ.— Երթամ դուռը բանամ : (Կերպայ)

ՏԵՍԻԼ ՏԱՍՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ

ՎԻՔԴՅՈՐ.— Դուք շատ զեղեցիկ դաս մը տուիք մեզ, թէ ինչպէս խօսելու է գիւղացուն հետ: Քանի քանի անգամներ խօսածեմ անոր հետ, սակայն չէի գիտեր թէ ինչպէս խորտակել այդ յարակայ ժայռը:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ոչինչ այնքան դիւրին չէ, որքան այդ փխրուն ժայռի խորտակելը. միայն գիտնալու է, թէ ինչպէս մօտենալ անոր:

ԼԻԶԱ.— Հայրս կուգայ. թերեւս հոս ալ մտնէ, երթանք իմ սենեակը:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Խօսակցութեան բռնուելով չկրցայ նոյն խօսի հարցնել, թէ ո՞վ է ձեր հայրը եւ ինչ է ձեր մականունը:

ՎԻՔԴՅՈՐ.— Մեր մականունն է Երչօլ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ծանօթ մականունն է. ժամանակին ծանօթ մ'ուռնէի Երչօլ:

ՎԻՔԴՅՈՐ.— Այո, թերեւս դուք ճանչնաք զինքը: Նա ալ ժամանակ մը յեղափոխական էր: Բանտարկուած է նոյն իսկ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ինչ գործի համար էր բանտարկուած:

ՎԻՔԴՅՈՐ.— 193ի գործին համար...

ԳԱՆՏԷՆԻ.— (Նստած տեղէն վեր նետուելով) Ինչ կըսէք, Միւսայիլը չմտայ:

ՎԻՔԴՅՈՐ.— Այո, հայրս կը կոչուի Միւսայիլ Եկօրօլիչ Երչօլ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Աստուած իմ, մենք հին ընկերներ ենք, հին բարեկամներ: Մէկտեղ ենք չըջած ժողովրդին մէջ, մէկտեղ քարոզած մէկտեղ բանտարկուած: Ու՞ր է ինքը, ու՞ր է. կուզեմ տեսնել զինքը: (Կը մտնէ Երչօլը):

ՏԵՍԻԼ ՏԱՍՆԵՐԵՔՈՐՈՐԴ

ԵՐՇՕՎ.— (Չնկատելով Գանտէնի «ՕՍՎՈՊՈԺԴԵՆԻԷ»-ի մեկ համար կոտայ Վիքթորին) Ահա, Վիքթոր... (տեսնելով Գանտէնի, որ յամառ ու ակնապիշ իրեն կը նայի: Կը կանգնի, զարմացած կը նայի եւ քայլ մը կ'առնէ դէպի առ):

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ճանչցա՞ր:

ԵՐՇՕՎ.— Աստուած իմ... Անարէյը...

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Անարէյ Գանտէն (Ձեռքը կը մեկնէ): Բարեւ, բարեւ, Միւսայիլ:

ԵՐՇՕՎ.— Տէ՛ր Աստուած, ո՞վ կոպտէր (կը գրկախառնուին), ինչպէ՞ս, որտեղէն:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Միւս աշխարհքէն:

ԵՐՇՕՎ.— Երբ աղատեցին քեզ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ոչ ոք աղատած չէ դիւ... ես ինքս աղատեցի դիւ:

ԵՐՇՕՎ.— (Շշուկով) Փախա՞ր:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Այո, վեց տարի է, ահա, որ ծածուկ կը պատիմ Ռուսաստան, դիւ բերին զաւակներուդ քով պահուելու:

ԵՐՇՕՎ.— Այդպէ՞ս... որո՞ւն մտքէն կ'անցնէր:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Այդ թողնենք: Եկուր խօսակցինք քիչ մը, սակայն սրտաբաց խօսինք:

ԼԻԶԱ.— Մենք երթանք, Վիքթօ՛ր (Վիքթոր եւ Լիզա կ'երթան):

ՏԵՍԻԼ ՏԱՍՆԵՐԵՔՆԳԵՐՈՐԴ

ԵՐՇՕՎ.— Դէհ, հիմա խօսիր, սիրելիս... Ինչ կայ ինչ չկայ... ինչպէ՞ս կապրելիր, ինչպէ՞ս կը տանէիր ծանր խաչդ... 30 տարիէ չենք տեսնուած:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Ինչ պատմեմ, իմ պատմութիւնը շատ կարճառօտ է...

ԵՐՇՕՎ.— Առողջութիւնդ ինչպէ՞ս է: Նայուածքդ տակաւին աշխոյժ է:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— 25 տարի պետական հացով ապրողը առողջ չլա՞ր հապա:

ԵՐՇՕՎ.— Է՛, պատմէ տեսնանք թէ ինչպէ՞ս կրցար փախչիլ:

ԳԱՆՏԷՆԻ.— Փախչիլը հիմա զժուար բան չէ: Գլուխդ կ'առ-

հետ՝ կը քաշես: Դու քու մասին պատմէ, եղբայր, ինչպէ՞ս կապ-
րիս, ինչ կընես...

ԵՐՇՈՎ.— Ինչ պատմեմ իմ մասին: Իմ պատմութիւնն ալ եր-
կար չէ: Ինչպէս կը տեսնաս, ահա... օրինակահապած, լեկալած
եմ: Կապրիմ աղայի պէս: Կին ունէի՝ մեռաւ... Ունիմ երկու դա-
ւակ, կրթութիւն տուի... կարծեմ աղնիւ տղաք են...

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Դու քու մասին տեղեկութիւններ տուր, եղ-
բայր, ինչ կընես, ա՛յն ըսէ...

ԵՐՇՈՎ.— Հանրային ծառայութեան մէջ եմ...

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Ուրի՛շ:

ԵՐՇՈՎ.— Ուրիշ ալ ինչ կուզես... հիմաստիականաւոր մարդ
եմ: Երբեմն երբեմն աղատամիտ չլուկներ կը հանեմ...

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Այդպէ՛ս ուրեմն (Դադար) ... Այդ բաւական
չէ, քեզմէն ուրիշ բան կսպասէի ես...

ԵՐՇՈՎ.— Այո՛, եղբայր պատուական, ևս ալ ինձմէն ատկէ
աւելի կսպասէի, բայց չեղաւ... բան մ'ալ կարելի չէ ընել...

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Ինչպէ՛ս, կարելի չէ, կ'ըսես, եւ այդ ըսողը
դո՛ւն ես, Միխայիլ'...

ԵՐՇՈՎ.— Ե՛ս, այո՛:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Ամօթ:

ԵՐՇՈՎ.— Է՛հ, եղբայր, մի մեղադրեր զիս: Խօսելը զիւրին է:
Դու ամբողջ 25 տարի մեր ժամանակէն դուրս ապրեցար. եթէ հոս
ըլլայիր, 15—20 տարուան այս փոթորկալից չըջանին մէջ, հիմա
ուրիշ լեզուով պիտի խօսէիր հետս: Դիտե՛ս արդեօք ինչեր քաշե-
ցինք: Մարդու կեանքը կաթիլ կաթիլ կը ծորէր... Ամենուրեք
մատախուղ, հրաժարութիւն, անհաւատարմութիւն, դաւաճա-
նութիւն... զիւրին բան չէր այդ միջոցները հաւատք պահպանե-
լը: Հարկ եղաւ քաշուիլ, կծկուիլ խեցիին մէջ, չափ դնել եռան-
դին, բաւականանալ խոշորացոյցային գործերով եւ այդ փոքրիկ
գործն ալ լոկիկ մնջիկ կատարել... հարկ եղաւ խոնարհուիլ, ճնշել
սեփական սիրտը... եւ եթէ մենք, այդ մարկայոյզ չըջանին մէջ
ապրողներս, պահպանած ենք գոնէ կայծ մը, ատոր մէջ ալ մեծ
հերոսութիւն կը պարունակուի...

ԳԱՆՏԷԵԻ.— (Խոնարհ գոյիս տալով) Ողջոյն քեզ մինչեւ գետին,
ո՛վ փոքրիկ գործի մեծ հերոս: Հիմա լսէ, բարեկամ, մենք ալ հոն
ժամանակի և տարածութեան շրջանէն դուրս չէինք ապրեր. մենք
ալ նոյն այդ դառնութիւնը կ'զգայինք... Մեղմէն ալ շատերը դա-
սալիք եղան... Շատերը մինչեւ անգամ աստիճաններու և պատուա-
նշաններու տիրացան... բայց ոչ բոլորը: Հին բանակը մնաց անը-
կուն: Մենք կ'սպասէինք. մենք կը հաւատայինք և ամեն օր, ամեն
ժամ ականջներս սրած կ'սպասէինք, թէ ե՛րբ պիտի հնչէ մարտա-
հրաւէրը: Եւ երբ հնչեց անեղ կռուի սրբազան կողմ՝ մենք հրապա-
րակ իջանք մեր վաղեմի վեհապանծ դրօշով, նախկին հաւատքով
կռուի դաշտը խոյացանք: Հոն հանդիպեցանք մենք երիտասարդու-
թեան, որ լիսալիտ արձադանքեց մեր կոչին, մենք հանդիպեցանք
նոր զիւղացիութեանը, նոր բանւորութեան... Հապա դու՞, ծե-
րուկ, դո՛ւ ի՞նչ ըրիր, երբ դառնութեան օրերն անցան... Դէ՛հ,
պատասխան տուր...

ԵՐՇՈՎ.— (Գլխիկոր կանգնած) Պատասխան չունիմ... Հիմա
նոր ժամանակներ են նոր պահանջներով... Հիմա ո՛չ մեղի կը հաս-
կընան, ո՛չ ալ մենք կը հասկնանք անոնց...

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Սխալ է. կը հասկնան (դադար): Այ ծերո՛ւկ, վրադ
նայիր անգամ մը... ինչքան կեանք ունիս: Դու պիտի մեռնիս
անկողնիդ մէջ. ինչպէս որ չունը կը սատկի իր որջին մէջ... Ամօթ
է, ամօթ... Պատերազմի ժամանակ սեփական անկողնի մէջ մեռ-
նի՛լ... Ո՛հ... պատերազմի դաշտին մէջ պէտք է մեռնիլ... Չէ՛ որ
դու հին յեղափոխական դնդի զինուորն ես...

ԵՐՇՈՎ.— (Զեւոյն դնելով անոր ուսին) Լսէ՛, բարեկամ: Դու
թրթուացողիւ իմ սրտիս ամենափափուկ, ամենատանջող լարերը...
Մի մեղադրիր զիս... Ես... չեմ դաւաճանած... Աստուած ալ
գիտէ, որ ես իմ հոգուս խորերը պահպանած եմ նախկին բոլոր սրբ-
ութիւնները... Ես տակաւին ընդունակ եմ հրաժարուելու հոգեւ
պաշարող բոլոր թուլութիւններէն և... կրկին մանել կռուողներու
շարքը, երբոր մարտի փողն հնչէ...

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Այդ փողն արդէն հնչած է... Հիմա ծերերը գործ
ունին և մեծ գործ...

ԵՐՇՈՎ.— (Կը գրկէ զայն) Սիրելի՛ Անտրէյ, կ'զգամ որ ուսերէս

վար կ'իյնայ ամբողջ քառորդ դար: Կ'զգամ որ կրճքիս տակ կ'սկսի բաբայսել նախկին սիրտս... Եթէ ծերերու համար ալ գործ կայ, այն ժամանակ մենք, ծերերս ալ ցոյց կուտանք մեզ: Կ'աղաչեմ, սպասէ հոս, ես տղաքը տեսնամ անգամ մը (անապատանոց դուռն կ'երթայ):

ՏԵՍԻԼ ՏԱՍՆՈՒՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԳԱՆՏԷԵԻ.— (Կանգնած է մտազբաղ: Յուզում) Հին գնդի զինուորը ցնցուեցաւ...

ՖԷՏՐ.— (Ներս մտնելով զգուշութեամբ կը մտնեայ Գանտէեիին, խորհրդաւոր կերպով կը դպչի ականքի քելին ու կ'ըսէ) Բարեկամ:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Հա՛, ինչ կուզես:

ՖԷՏՐ.— Դու ո՞վ ես:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Ես գիւղացի մ'եմ, եղբայր, լատոր համար ալ ծանօթ եմ գիւղացոց ցաւերուն:

ՖԷՏՐ.— (Շշուկով) Դու կ'ըսէիր, թէ պէտք է ուրիշի վրայ ցոյց դնել, այլ պէտք է սեփական ուժին վստահիլ... Դու լսած ես Բօլշակոցոց պատմութիւնը:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Ոչ միայն լսած եմ, հապա ինքս անձամբ հոն էի: Եթէ կուզես, սրտմեմ, թէ ինչպէս կը գործէին Բօլշակոցիները:

ՖԷՏՐ.— Պատմէ տեսնամ... (Կը նստի: Հապանկով ներս կը մտնէ Երզովը):

ՏԵՍԻԼ ՏԱՍՆՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԵՐՇՕՎ.— (Շփոթում) Անտէյ, ժամտարմենը չըջապատած են տուններին: Ի՞նչ ընել պէտք է...

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Արդէ՛ն... Դրացու տունն անցնելու դուռ մը բան մը չկայ:

ԵՐՇՕՎ.— Չկայ:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— (Քիչ մը մտածելի յետոյ դառնալով Ֆեքսին. կըսուի) Լսէ՛, եղբայր: Լաւ գիտցիր որ ես հաւատով եւ արդարութեամբ

բռնեմք ծառայած եմ գիւղացի ժողովրդին ամբողջ 30 տարի եւ, ահա, առոր համար ալ զիս կը հալածէին, կը տանջէին, բանտերու մէջ եւ Սիպիրի խորերը կը փակեցնէին... Հիմա ալ ժամտարմենը նորէն եկած են զիս ձերբակալելու: Օ՛հ, ուրեմն, ծառայութիւն մ'ալ դու ըրէ ինձ, եղբայր սիրելի, փրկէ՛ զիս:

ՖԷՏՐ.— (Յուզում) Լա՛ւ, ինչո՞ւ է, քանի որ դու ժողովրդի բարեկամն ես...

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Ուրեմն, հանէ իսկոյն կիսամուշտակդ, թաղիքէ անամաններդ, գլխարկդ եւ տուր ինձի, իսկ դու կը պառկիս վառարանին վրայ: Ես կը ձեւանամ գլխաւոր դռնապան, իսկ դու, եթէ քեզ հարցաքննեն, կ'ըսես թէ փոքր դռնապանն ես եւ միշտ «չեմ գիտեր»ով կը պատասխանես. հասկցա՞ր (ուժգին զանգակահարութիւն)... Դէ՛հ, չտապէ՛...

ՖԷՏՐ.— (Դողդոջուն ձեւով մտնելով ականքի) Քանի որ այդպէս է... ա՛հ, սհաւասիկ (շտապով կը հանէ խնդրածները եւ կուտայ Գանտէեիին):

ԳԱՆՏԷԵԻ.— (Կը հագնուի, կ'ստնէ մուրը եւ կը դիմէ դռնապանին: Երջովին) Խորհուրդ մը միայն — մի՛ այլայլիր... Հանդի՛սա... Տղաքը տո՛ւնն են...

ՖԷՏՐ.— Ոչ, անոնք գնացին.

(Գանտէեի, մուրը ձեռքը, դուռն կ'երթայ, Ֆեքսին ալ ետեւէն: Երբ որոյ զանգակահարութիւն: Երջովն սեղանին առջեւ նստելով կը խորաւորութիւն ընթերցանութեան մեջ: Երկարատեւ դադար (բաւալ): Կը մըտնէ ժամատուրներու գնդապետ, երկու ժամատուր եւ Գանտէեի՝ մուրը ձեռքը):

ՏԵՍԻԼ ՏԱՍՆՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԺԱՆՏԱՐՄՆԵՐՈՒ ԳՆԴԱՊԵՏ.— Հո՛ս կը մնայ Միխայիլ Եկորովիչ Երջովը:

ԵՐՇՕՎ.— Ես եմ, ի՞նչ կը կամիք:

ԺԱՆՏԱՐՄՆԵՐՈՒ ԳՆԴԱՊԵՏ.— Ինձ հրամայուած է խուզարկել այս տունը: Հոս է ապաստանած տաժանակիր աքսորէն փախած քաղաքական յանցաւոր մը:

ԵՐՇՕՎ.— Կը սխալուիք, պարոն, հոս ոչ ոք կրնայ պահուած ըլլալ:

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— Թող տուէք նկատել, որ ես չեմ սխալուիր: Ժամ մը առաջ հոս է եկած փախստականը ուսանող Լօլցօվին հետ: Լօլցօվը մինակ դուրս գալով ձերբակալուած է:

ԵՐՇՕՎ.— Կը կրկնեմ, որ դուք կը սխալիք... Այնուամենայնիւ կրնաք խուզարկել:

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ. Պիտի խուզարկենք, այո'... (Սենեակը աչիւ անցրնելով, Գանհէրին) Դու այս տան դռնապանն ես:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— (Զինուորական ողջոյն արելով) Հրամար էք ձերդ վսեմութիւն:

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— Պահ մը առաջ ո՞վ եկաւ հոս:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Չեմ գիտեր, ձերդ վսեմութիւն:

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— Ինչպէ՞ս չեմ գիտեր. չէ՞ որ դուն էիր դուռը բացողը:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Հրամար էք, ձերդ վսեմութիւն

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— Ուրեմն ո՞վ եկաւ հոս:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Չեմ գիտեր, ձերդ վսեմութիւն:

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— Ապրէլ արարած (կը մտածե): Այնուամենայնիւ (Երջօվին) Դուք, կ'աղաչեմ, զնացէք միւս սենեակը (ժանտարմին) Գնա իր հետ: (Ժանտարմն ու Երջօվը կ'երթան):

ՏԵՍԻԼ ՏԱՍՆՈՒԻՆՆԵՐՈՐԴ

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— (Կը մօտենայ Գանհէրին) Ինչպէ՞ս կ'երեւայ դու զինուորական ծառայութիւն ըրած ես:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Հրամար էք, ձերդ վսեմութիւն: Երեք կայսեր ծառայած եմ:

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— Պատերազմներու մէջ ալ եղած ես:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Հրամար էք, ձերդ վսեմութիւն: Եղած եմ և երկու հատ ալ վերք եմ ստացած:

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— Ապրի՛ս, կտրի՛ճ:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Պատրաստ եմ ձեր ծառայութեան, ձերդ վսեմութիւն:

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— Լսէ՛ ուրեմն, բարեկամ: Տեսակ մը մարդիկ կան հիմա, որ ամեն կողմ խռովութիւն կը սերմանեն... Անոնք կաշառուած են մեր թշնամիներէն — հայոցմէն, լեհերէն, հրեաներէն և մեր թագաւորին դէմ կը գործեն, հասկցա՞ր ինչ կ'ըսեմ...

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Հրամար էք, ձերդ վսեմութիւն... Ներքին թշնամիները...

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— Այո, այո... զանոնք բռնողը մեծ պարգև պիտի ստանայ...

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Պատրաստ եմ ձեր ծառայութեան, ձերդ վսեմութիւն:

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— Շատ աղէկ: Հիմա ըսէ ինձ, այս իրիկուն հոս ձերունիմը եկա՞ւ: Ահա այդ ձերունին է ներքին թշնամին...

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Չեմ գիտեր, ձերդ վսեմութիւն: Ես ամբողջ իրիկունը դրացու դռնապանին քով էի, թուղթ կը խաղայինք, ուստի չեմ կրնար գիտնալ, թէ մարդ եկած է հոս արդեօք... սակայն դուք կրնաք վստահ ըլլալ, ձերդ վսեմութիւն, որ այդ ներքին թշնամին դեռնին տակ ալ անցած ըլլայ՝ պիտի գտնինք զինքը (խիստ եռանդուն) Եթէ հոս ալ չի գտնանք, հոգ չէ, դրացիներու տունները պիտի գտնինք: Ներքին թշնամին խորամանկ կըլլայ, ձերդ վսեմութիւն թերեւս մօտի տունները պահուած ըլլայ: Մենք որ հոն թուղթ կը խաղայինք, ես իմ աչքով տեսայ որ երկու հոգի նախասենեակէն անցան, մէկը պաշտօնակալ էր... բայց հոգ չէ, անոնք մեր ձեռքէն աղատուելու չեն... մենք գտնի տակէն կը հանենք զանոնք...

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— Դու ինքդ տեսա՞ր անոնց հոն մտնելը:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Հրամար էք, ձերդ վսեմութիւն, ճիշտ այնպէս, ինչպէս որ հիմա ձեզ կը տեսնեմ:

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— Այդ ո՞ր տունն է:

ԳԱՆՏԷԵԻ.— Թիւ երեք տունը, ձերդ վսեմութիւն:

ԺԱՆՏ. ԳՆԴԱՊ.— (Կը մտածե. ժանտարմին) Իվանօ՛վ, գնա այս մարդուն հետ թիւ երեք տունը եւ հոն սպասէ, մինչեւ

որ մենք ալ գանք. մարդ չթողնես դուրս ելնէ: (Գանճեկիւն) Իսկ
դու, բարեկամ, դնա ատոր հետ, տունը ցցուր, ուր որ այն մար-
դիկը մտած էին, եւ ինքդ հոս եկուր թիւ երեք տան զոնապա-
նին հետ... հասկցա՞ր: Քեզ տեսնեմ, յոյսադուն ես:

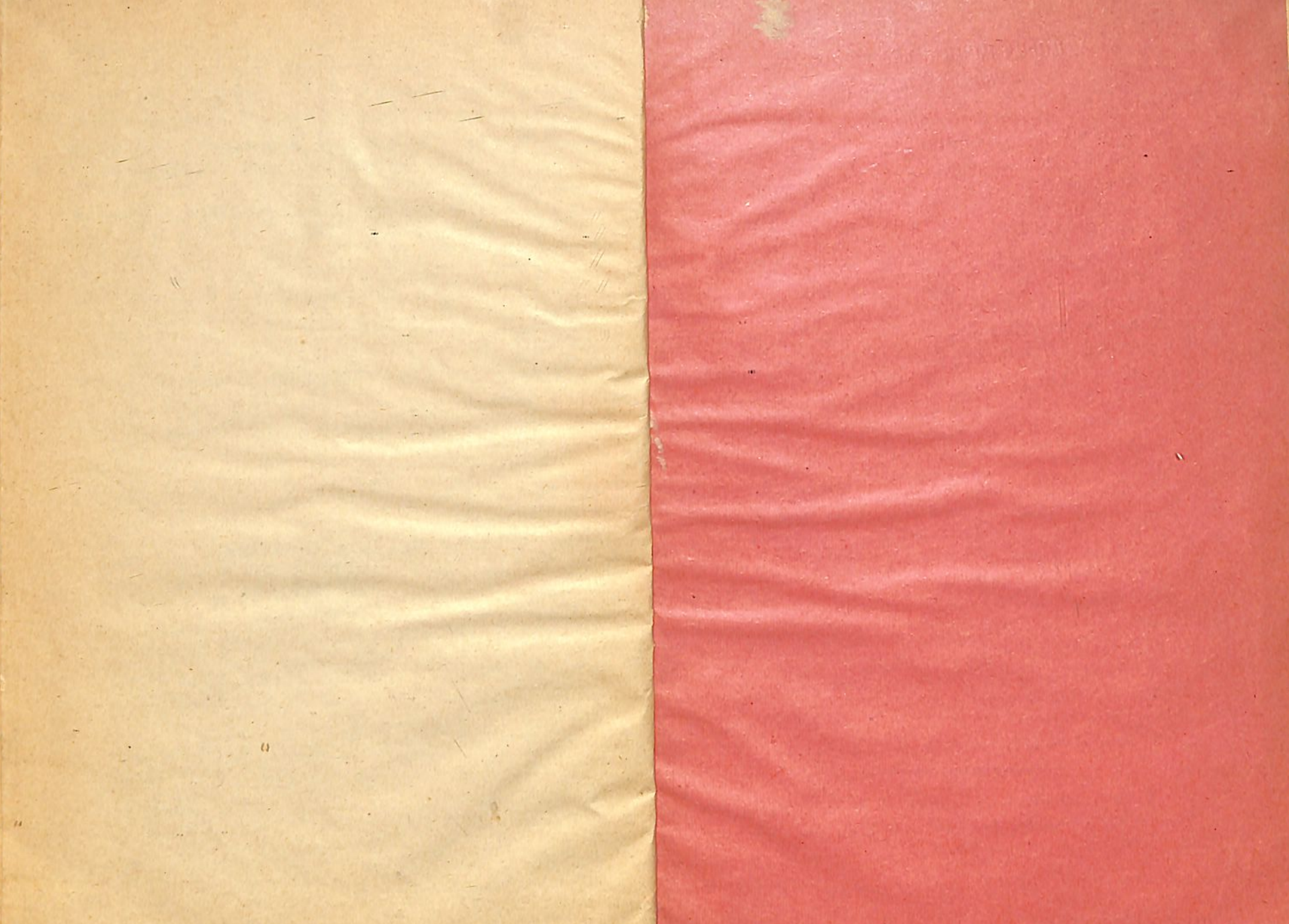
ԳԱՆՏԷԵԻ. — (Զինուորական եղանակով զրուիւ շարով) Պատրաստ
եմ ձեր ծառայութեան, ձերդ վսեմութիւն:

(Գանճեկիւն եւ ժակսարմը դուրս կ'երթան):

ՎԱՐՍԱԳՈՅՐ

ՀՄԱՅՆԱԿ ԱՐԱՄԵԱՆՑԻ (Մ. Տ. Շուս)

ԳՐԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐԸ

1. Քիրս Պէլ, Բ. Տպագրութիւն	Գին 2 դր. — փառա
2. Արամբ, Բ. Տպագրութիւն	» 3 » 10 »
3. Անաստամները	» 5 » — »
4. Մերձեցում	» 2 » 20 »
5. Դաս	» 1 » 10 »
6. Սեւ հարսանիք	» 1 » 10 »
7. Հնչակ	» 1 » 10 »
8. Քրդերը Տանկա-Հայաստանում	» 10 » — »
9. Թիւրքիոյ ընդդիմադիր տարրերը	» 1 » 20 »
10. Կորչին Սոցիալ-Դեմոկրատները, քարգմ. Դրախտի »	1 » 20 »
11. Գիւղական ուսուցչի ձայնը, քարգմ. Դարանածեի »	2 » — »
12. Ինչ է հայրենիքը . . . քարգմ. Վասիլի »	2 » — »
13. Փախստականը . . . քարգմ. Ան-սկի »	2 » — »
14. Հերոսուհիներ (Ընդ մամուլ) . . . »	3 » — »

ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՐԱՍ ԵՆ ՀԵՏԵՒԵԱՆՆԵՐԸ

- Արմենուհի Ֆադմայ,
- Շէյխ Մահմուտ եւ իր դերը Հայաստանում,
- Թափառականի վերջին օրերը,
- Այիֆներու աղջիկը,
- Մահապարտները անտառի մէջ,
- Տիւմար հովիւներ,
- Տպագրութեան սեմին վրայ,
- Վրէժ Քաղիմպէկովի:

Եւ ուրիշ անխաղ երկեր, որոնք հետզհետէ պիտի տպուին:

Գրքերու պահեստը կը գտնուի Կ. Պոլիս, Յովհաննէս Գրքեւանի գրաստանը, Չափաւորլար Եօզուլու, № 25:

0024021

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0014021

